

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

IJTIMOIIY FANLAR
SOCIAL STUDIES

1941-1945-YILLARDA O‘ZBEKISTON TA’LIM TIZIMIDA TARIX FANI

Narmanov Feruz Asfandiyorovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekistonda ta’lim tizimi va uning ahvoli, xususan tarix fani, tarixiy bilimlarni o‘qitish bilan bog‘liq jihatlar ko‘rib chiqilgan. Ma’lumki, ikkinchi jahon urushi yillarida ta’lim tizimi va uning moddiy-texnik ta’minotida og‘ir ahvol yuzaga kelgan edi. Ushbu holat ta’limda darslarning olib borilishi, uning sifati, kadrlarning holatiga ham o‘zining salbiy ta’sirini o‘tkazmasdan qolmadi. Maqolada yuqoridagi holatlar tarix fani misolida ilmiy adabiyotlar tahlili asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: tarix fani, ta’lim tarixi, tarix fakulteti, metodika, Pedagogika fanlari akademiyasi, Fanlar Akademiyasi, “Tarix va arxeologiya” bo‘limi, tarixchi kadrlar, tarixiy bilimlar.

ИСТОРИЧЕСКИЙ НАУКА В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ УЗБЕКИСТАНА (1941-1945 гг.)

Аннотация: В данной статье рассматривается система образования и ее состояние в Узбекистане в годы Второй мировой войны, в частности аспекты, связанные с преподаванием истории и исторических знаний. Известно, что в годы Великой Отечественной войны система образования и ее материально-техническое состояние находились в тяжелом положении. Эта ситуация не могла не сказаться на проведении занятий, их качестве и состоянии личного состава. В статье вышеперечисленные ситуации освещаются на основе анализа научной литературы на примере истории.

Ключевые слова: история, история образования, исторический факультет, методика, Академия педагогических наук, Академия наук, отделение “Истории и археологии”, исторические кадры, исторические знания.

HISTORICAL SCIENCE IN THE SYSTEM OF EDUCATION OF UZBEKISTAN (1941-1945)

Abstract: This article examines the education system and its condition in Uzbekistan during the Second World War, particularly the aspects related to the teaching of history and historical knowledge. It is known that during the Second World War, the education system and its material and technical conditions were in a difficult situation. This situation had an impact on the conduct of classes, its quality, and the state of personnel. In the article, the above

situations are covered on the basis of the analysis of scientific literature on the example of history.

Keywords: history, history of education, faculty of history, methodology, Academy of Pedagogical Sciences, Academy of Sciences, “History and Archeology” department, historical personnel, historical knowledge.

KIRISH

Butun insoniyat tarixiga nihoyatda og‘ir davr sifatida kirgan ikkinchi jahon urushi yillarini o‘rganish va uni tadqiq etish borasidagi izlanishlar dunyoning ko‘plab mamlakatlarida amalga oshirib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan Ikkinchi jahon urushi haqidagi tarixni yoshlarga aniq va ravshan yetkazish borasida tizimli ishlar amalga oshirilib so‘nggi yillarda urush frontlariga O‘zbekistondan jalb etilganlar haqidagi haqiqatni o‘rnatish, bu haqdagi ma‘lumotlarni izlab topish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar bajarildi.

Ikkinchi jahon urushida mardlik va jasorat, front ortida matonat hamda insonparvarlik namunalarini ko‘rsatgan ko‘pmillatli O‘zbekiston xalqining fashizm ustidan qozonilgan buyuk G‘alabani ta‘minlashga qo‘shgan munosib hissasini keng miqyosda yoritish, Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari va front ortida fidokorona mehnat qilgan yurtdoshlarimizning nomlarini abadiylashtirish, ularning beqiyos jasorati va matonatini tarix sahifalariga muhrlash, yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash maqsadida “G‘alaba bog‘i” yodgorlik majmuasi va “Shon-sharaf” davlat muzeyi tashkil etildi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida ta‘lim tizimi va uning ahvoli, unda o‘qitilayotgan tarix fanini isloh qilish bo‘yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar haqidagi tarixiy ma‘lumotlarni tahlil qilish, nafaqat bugungi kun oliy ta‘lim tizimida hal qilinayotgan ko‘plab muammolarning sabablarini aniqlashga, balki tarixiy saboqlarni hisobga olgan holda zamonaviy ta‘lim siyosatini olib borishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ikkinchi jahon urushida fashizm ustidan qozonilgan g‘alabaga munosib hissa qo‘shgan, Vatanimiz va xalqimizning himoyasi uchun jonini ayamagan mard ajdodlarimizning xotirasini abadiylashtirish, ularning nomlarini tarix sahifalariga muhrlash maqsadida ilmiy-tadqiqot ishlari davom ettirilmoqda.

Bugungi kunga qadar tarix yo‘nalishida O‘zbekistonning ikkinchi jahon urushi yillarida kechgan tarixiy jarayonlari ko‘plab tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Tanlangan masalaning nazariy-metodologik jihatdan tadqiq etilishiga e‘tibor berilsa, hozirga qadar O‘zbekistonda ta‘lim tarixi, jumladan, tarix fanining o‘qitilishi alohida tadqiqot obyekti sifatida emas balki, ikkinchi jahon urushi yillari davrida kechgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlarga oid ilmiy izlanishlar tarkibida o‘rganilgan. Xususan, O‘zbekistonda tarix fani va ta‘limini rivojlantirish, tarix fani bo‘yicha mutaxassislar tayyorlash bilan bog‘liq tarixiy jihatlar R.E.Xoliqova tomonidan atroflicha tahlil etilgan. Mazkur tadqiqotda tarixchi kadrlar tayyorlash

uchun dastlabki tarix fakultetining O‘zbekiston hududida vujudga kelishi, ilk darslik, qo‘llanma va ilmiy maqolalar yaratilishiga doir jihatlarni yoritib beradi. [9.]

O‘zbekistonda tarix fanining ikkinchi jahon urushi yillaridagi umumiy holati, Fanlar akademiyasining tashkil etilishi va unda Tarix va arxeologiya instituti olimlarining O‘zbekiston tarixi faniga qo‘shgan hissalarini S.N.Madyarova tomonidan o‘rganildi [1.43-49].

Ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekiston madaniy hayotida yuz bergan o‘zgarishlarning ta’lim sohasida namoyon bo‘lishi, bunda yuzaga kelgan “ijtimoiy adaptatsiya”ning ta’lim tizimidagi o‘zgarish va qiyinchilik holatlarida armiyaga safarbarlik va kadrlar yetishmasligi, o‘quvchilarning qishloq xo‘jaligida “ishchi kuchi”ga aylanishining namoyon bo‘lishi, shuningdek, OTM yo‘nalishlarining birlashtirilishi, malakali mutaxassis va kadrlar masalasi hamda sovet hokimiyatining ta’lim sohasidagi olib borgan siyosati kabi masalalar Z.S.Safarovning dissertatsion tadqiqotida yoritilgan [5.54].

Shuningdek, Ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekistonda tarix fanini o‘qitishning metodik qonun-qoidalari, mavzulari bazasi va tizimlarining davrga xos bo‘lgan xususiyatlari ochib berilgan pedagogik hamda metodik yo‘nalishda yaratilgan tadqiqotlarni sanab o‘tish mumkin [6.224, 7.326].

Urush ta’lim muassasalarini kadrlar bilan ta’minlashga qattiq ta’sir ko‘rsatdi. Fashistlar agressiyadan oldin maktab o‘qituvchilari umumiy sonining 74,6 foizini erkaklar tashkil etgan. Urush boshlanishi bilan ularning katta qismi armiya saflariga chaqirildi. Oqibatda o‘qituvchilarning keskin tanqisligi yuzaga keldi. Bu esa, o‘z navbatida, faoliyat yuritayotgan maktablar sonining kamayishiga sabab bo‘ldi. Masalan, 1942/43-o‘quv yilida o‘qituvchilarning frontga safarbar etilishi munosabati bilan respublikada 200 ta boshlang‘ich maktab ishlamadi. Milliy maktab ayniqsa jiddiy qiyinchiliklarni boshdan kechirdi. 1942-yilda Respublika Xalq Maorif Komissarligining Kadrlar bo‘limining ma‘ruzasida ta’kidlanganidek, “Milliy harbiy qismlarning tashkil etilishi va armiya saflariga ommaviy chaqiruv bilan birga, professor-o‘qituvchilar tarkibida kadrlar muammosini yuzaga keltirdi. Natijada kadrlar bo‘limi o‘zbek maktablarida bu yilgi o‘qishga xalaqit bermaslik uchun maktabni erta tugatish yoki oliy o‘quv yurtlari talabalarini uzoq muddatli amaliyot uchun maktablarga yuborish kerak deb hisobladi [4. 48].

Ikkinchi jahon urushi O‘zbekiston ta’lim tizimiga ham o‘zining salbiy ta’sirini o‘tkazmasdan qolmadi. Ta’limdagi mazkur muammolarni quyidagi jihatlarda ko‘rib o‘tish mumkin. Ta’lim muassasalari moddiy texnik bazasi og‘ir ahvolda bo‘lib, ko‘pgina maktab binolari ijtimoiy masalalar uchun bo‘shatib berildi. Ikkinchi jahon urushining boshlanishi maktab ta’limi muassasalari faoliyatini murakkablashtirib yubordi. Ko‘pgina o‘qituvchilar harakatdagi armiya saflariga chaqirildi, yuqori sinf o‘quvchilari ishlab chiqarishga safarbar qilindi. Maktab binolarining aksariyat qismi kasalxonalarga, ko‘chirib keltirilgan harbiy qismlarga bolalar uylari, harbiy o‘quv punktlariga berildi. Natijada respublikadagi maktablarning umumiy soni 1942/43 o‘quv yilida 1940/41 yildagiga nisbatan qisqarib 4795 tadan 4347 taga tushib qoldi. Binolar va o‘qituvchilar yetishmasligi tufayli ko‘pchilik

maktablarda mashg‘ulotlar ba‘zan uch smenada soat 8:00 dan 20:00 gacha olib borildi. Ta‘lim jarayonining umumiy holatini ham yaxshi deb bo‘lmas edi. Nafaqat o‘qituvchilar balki o‘quvchilar ham bahorgi hamda kuzgi qishloq xo‘jaligi ishlariga jalb etilishi munosabati bilan o‘quv yilining boshlanishi keyingi oylarga qoldirildi [8. 223].

Respublika bo‘ylab jami 180 ta maktab binosi mudofaa va evakuatsiya ehtiyojlari uchun topshirildi. Bu maktablarning o‘quvchilari allaqachon gavjum bo‘lgan boshqa ta‘lim muassasalarining jamoalari bilan birlashdilar. Vaziyat evakuatsiya qilingan bolalarning katta oqimi bilan og‘irlashdi, ular ham o‘qishga topshirilishi kerak edi. Tarixdan ma‘lumki, 1941 yil noyabrdan 1942 yil oktabrgacha O‘zbekistonga 40 ming maktab yoshidagi bolalar ko‘chirib kelingan [2. 43.]

Xuddi shunday manzara respublikaning boshqa shahar va tumanlarida ham kuzatildi. Masalan, Samarqand shahridagi 45-maktab 1942-43-yillar qishi davomida binosiz edi. Samarqand viloyatining Kattaqo‘rg‘on shaharchasi 11 maktabdan 5 tasini harbiy ehtiyojlar uchun va hokazo. Maktab binolarining keskin tanqisligi faqat 1943-yil oxiridan boshlab bartaraf etila boshlandi. O‘sha yilning 16 iyulida ittifoq hukumati tomonidan 1943-44 yillarda boshlang‘ich, to‘liq bo‘lmagan o‘rta va o‘rta maktablarda bolalarning ta‘limini to‘liq qamrab olish maqsadida boshqa maqsadlarda foydalanilayotgan maktab binolarini bo‘shatish to‘g‘risidagi farmoyish qabul qilindi [4. 50].

Maktab va o‘quv binolarining aniq etishmasligi bilan bir qatorda, boshqa omillar ham to‘liq o‘quv jarayonini tashkil etishga jiddiy to‘sqinlik qildi. Xususan, maktablar yoqilg‘iga juda muhtoj, daftar, ruchka, qalam, darslik, ko‘rgazmali qurollar yetishmas edi. Talabalar yomon kiyingan va poyabzal kiygan edi. Ularning aksariyati yarim och edi. Natijada, muvaffaqiyat ulushi juda past bo‘ldi va maktabni tark etish darajasi qabul qilib bo‘lmaydigan darajada yuqori edi. Biroq, urush davri qiyinchiliklariga qaramay, umumta‘lim maktablari ishi to‘xtatilmadi. Ta‘lim organlari va o‘qituvchilar jamoasi maktablar tarmog‘ini va o‘quvchilar kontingentini saqlab qolish uchun qo‘llaridan kelganini qildilar. Iqtisodiy va ma‘naviy ishlab chiqarishning barcha sohalari singari urush boshlanishi bilan mahalliy maktab ham urush davri talablariga muvofiq qayta qurila boshladi. O‘qituvchilar ta‘tildan muddatidan oldin qaytdilar, o‘quvchilar yozgi ta‘tildan chaqirilib, kolxozlarga yordam berish uchun foydalanildi. Shuningdek, maktablarni yangi o‘quv yiliga tayyorlashda faol ishtirok etishdi. Shunday qilib, 1941 yil iyulda. birgina Toshkent viloyatida 4900 nafar o‘qituvchi va 62400 nafar maktab o‘quvchisi ishlab chiqarishda, kolxoz, sovxozlarda tashkilotchilik va yuqori mehnat unumdorligi ko‘rsatib mehnat faoliyatini boshladi.

Urush sharoitida o‘qituvchilarning vazifalari sezilarli darajada kengaydi. Ular nafaqat maktab yoshidagi barcha bolalarni ta‘lim bilan qamrab olish, ta‘lim-tarbiya ishlarini qayta qurish va sifatini oshirish kabi muhim davlat vazifalarini hal qilishlari, balki o‘quvchilar va aholi o‘rtasida ommaviy mudofaa va tarbiyaviy ishlarni rivojlantirish, tizimli yordam ko‘rsatishlari kerak edi. o‘rim-yig‘im va uni yig‘ib olish uchun kolxoz va sovxozlarga, ota-onasi frontga ketgan yoki ishlab chiqarishda og‘ir mehnat bilan band bo‘lgan bolalarga har kuni g‘amxo‘rlik

qilish. Biroq, paydo bo‘lgan turli xil vazifalar bilan birga, tinchlik yillarida bo‘lgani kabi, maktab yoshidagi bolalarning umumiy ta’limini ta’minlash uchun kurash ustuvor bo‘ldi. Shu bilan birga, evakuatsiya qilingan bolalarni, frontdagi askarlarning farzandlarini hisobga olish va mahalliy millat o‘quvchilari kontingentini yuqori sinflarga saqlab qolishga alohida e’tibor qaratildi. Aniq qiyinchiliklarga qaramay, urushning dastlabki oylaridayoq O‘zbekistonga respublikamizning front hududlaridan kelgan 40 mingdan ortiq bolalar maktab va kasb-hunar ta’limi muassasalarida tahsil ola boshladi.

Maktab-internatlar tarmog‘i sezilarli darajada kengaydi, ularda frontdagi askarlarning farzandlari, urush nogironlari va evakuatsiya qilingan bolalarning bir qismi davlat tomonidan har tomonlama qo‘llab-quvvatlandi. Kolxozlar, sovxozlar va korxonalar maktablarda umuminsoniy ta’lim fondlarini tashkil etadilar. Ko‘rilgan chora-tadbirlar, shubhasiz, respublikamiz yosh avlodini maktab ta’limi bilan qamrab olish darajasini oshirishga xizmat qildi. Shu bilan birga, yuqorida qayd etilgan urush davrining ob’ektiv qiyinchiliklari o‘z izini qoldirdi. Turli sabablarga ko‘ra, 1941/42 o‘quv yili uchun umumiy ta’lim rejasi bajarilmadi. O‘quv bilan qamrab olinmaganlar soni 179 869 nafar yoki 13,2 foizni tashkil etdi.

O‘quvchilarning, ayniqsa, yuqori sinflarda o‘qishni sezilarli darajada tark etishlari natijasida juda katta yo‘qotishlar yuz berdi. Natijada ko‘plab umumta’lim maktablari yopildi yoki tugatilish arafasida edi. Demak, birgina 1941/42 o‘quv yilining birinchi yarmida, masalan, Farg‘ona viloyatida 6 ming o‘quvchi maktabni tashlab ketgan. talabalar. Ko‘pgina maktablarda o‘quvchilar yetishmasligi sababli darslar umuman bo‘lmagan.

O‘qishni tashlab ketish sabablari asosan urush davridagi moddiy qiyinchiliklarga bog‘liq. Talabalar korxona, kolxoz, sovxozlarda ishlab chiqarish jarayonlariga, uy-ro‘zg‘or ishlariga jalb qilingan. Ko‘pchilik o‘qishni ishlab chiqarish ishi bilan birlashtirish zarurati bilan bog‘liq bo‘lgan katta jismoniy kuchga dosh bera olmadi. Bu, ayniqsa, qishloqda yaqqol namoyon bo‘ldi, maktab o‘quvchilari o‘qituvchilar rahbarligida erta tongdan dala ishlariga, so‘ng 5-6 soat ishlagandan so‘ng jamoaviy mashg‘ulotlarga borishardi. Ko‘pgina mahalliy partiya va sovet organlari, korxona va qishloq xo‘jaligi korxonalari rahbarlarining, birinchi navbatda, ishlab chiqarish rejalashtirilgan ko‘rsatkichlarini bajarish bilan shug‘ullanayotganining maktab ta’limi ehtiyojlariga nisbatan munosabati ham o‘z samarasini berdi.

Urush yillarida ta’limga oid qarorlarni amalga oshirish jarayonida ko‘plab maktablarda o‘quv xonalari qaytarila boshlandi, ta’lim muassasalari tarmog‘ini tiklash, xalq ta’limi tizimining moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga e’tibor kuchaytirildi.

Respublika maktablari ishini barqarorlashtirishda ularni oziq-ovqat bilan ta’minlashni yaxshilash chora-tadbirlari katta rol o‘ynadi. Hokimiyat, kolxozlar maktab nonushtalari va o‘qituvchilar oshxonasini oziq-ovqat bilan ta’minlagan; ba’zi joylarda o‘quvchilar va o‘qituvchilarga kiyim-kechak va poyabzal berildi. Biroq, resurs imkoniyatlari juda cheklangan edi. Ikkinchi jahon urushida erishilgan tub burilish munosabati bilan bu imkoniyatlar sezilarli darajada kengaytirildi. Natijada patronaj yordami keng ko‘lamga ega bo‘ldi. Shunday qilib, 1944/45 o‘quv yilida Toshkent qishloq okrugi kolxozlari tomonidan maktablarni ta’mirlash va

o‘quv jihozlari sotib olish uchun 1,9 million rubl ajratildi. Maktablardagi umumta’lim fondiga 10 tonna sabzavot va 380 ming rubl yig‘ildi. pul. Tumandagi 22 ta maktabda yil davomida bolalarga issiq nonushta berildi.

Ayniqsa, o‘rta maktabda ahvol og‘ir edi. Yuqori sinflarda o‘quvchilar sonining yetarli emasligi oliy o‘quv yurtlariga talabalarni qabul qilish, xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari uchun kadrlar, mutaxassislar tayyorlashni xavf ostiga qo‘ydi. Ko‘pgina maktablarda ta’lim sifati past darajada edi. O‘qitishda yuzaki o‘qitish va o‘quv materialini mexanik o‘zlashtirishda ifodalangan formalizm elementlari bartaraf etilmagan. O‘quv rejasi ko‘pincha bajarilmadi, o‘quvchilarning muvaffaqiyati past edi [4. 54].

1943-yilda Moskvada pedagogika ilmiy markazi - Pedagogika fanlari akademiyasi tashkil etildi. O‘zbekistonda esa 1943-yilning sentabrida O‘zbekiston SSR Fanlar Akademiyasining tashkil etilishi respublika hayotida katta voqea bo‘ldi. O‘zbekiston Fanlar akademiyasining tantanali ochilish marosimi 1943-yil 4-noyabrda bo‘lib o‘tdi. 1943-yilning noyabr oyida O‘zSSR Fanlar akademiyasi bilan birga O‘z FAning “Tarix va arxeologiya” bo‘limi bazasida Tarix va arxeologiya instituti ham tashkil topdi [1.46].

1944-yilda Rossiya Pedagogika Fanlari akademiyasi va boshqa yirik pedagogika institutlarida tarix o‘qitish uchun ixtisoslashgan kafedralar, O‘zbekistonda esa pedagogika ilmiy ttekshirish institutlari tashkil qilinishi predmetlar o‘qitish metodikasining xususan, tarix fani uchun ahamiyati katta bo‘ldi. O‘qituvchilarning ilmiy-amaliy konferensiyalari tashkil etildi. Bunda asosiy e’tibor tajriba almashish va uni targ‘ib qilishdan iborat bo‘ldi. Natijada tarix fanini o‘qitishga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqot ishlari yaratildi. Tarix o‘qitish darslarida obrazli va ta’sirli hikoya materiallaridan foydalanish kirib keldi [6. 51].

Pedagogika institutlari va oliy o‘quv yurtlarida o‘qish muddati urushdan oldingi uch yil o‘rniga 4-5 yildan 3 yilga, pedagogika bilim yurtlarida o‘qish muddati 2 yilga qisqartirildi. Bu o‘qituvchilar tayyorlash sur‘atini tezlashtirish imkonini berdi. Umuman olganda, urush yillarida pedagogika oliy o‘quv yurtlari va texnikumlari 9277 nafar, shu jumladan o‘zbek maktablari uchun 4126 nafar o‘qituvchi tayyorlagan.3 Ammo bu holat maktablar ehtiyojlarini qondira olmadi. Shuning uchun urush yillarida qisqa muddatli kurslar (4-6-7 oylik) muammoni hal qilishning asosiy manbai bo‘ldi. Ular barcha pedagogika oliy o‘quv yurtlari va pedagogika kollejlarida, aksariyat hududlarda o‘rta maktablarda tashkil etilgan. Kurs bitiruvchilarining kasbiy tayyorgarlik darajasi pastligi aniq. Ammo bu shakl qisqa vaqt ichida o‘qituvchilar tarkibidagi kamomadni sezilarli darajada qoplash imkonini berdi. Jumladan, dastlabki uch urush yilida kurs ishlari yordamida 16 ming nafar pedagog kadrlar tayyorlandi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida tarixi ta’limi mazmunidagi birinchi jiddiy o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Tarixni o‘qitish jarayonida o‘quvchilarda insonparvarlik, vatanparvarlik, erksevarlik g‘oyalarini singdirishga qimmatli hissa qo‘shdilar. Bu soha vakillarining urush sharoitidagi eng muhim vazifasi xalq ommasi qalbida vatanparvarlik tuyg‘ularini kuchaytirish, dushmanga qarshi nafrat, g‘alabaga yuksak ishonch tuyg‘ularini rivojlantirishga katta urg‘u berildi. Ikkinchi jahon urushi yillarida tarix fani va uni o‘qitish maktab maorif hamda oliy ta’lim tizimida

mazmunan o‘zgarishlarga uchradi. Bugungi kunda sobiq sovet davlati tarkibida bo‘lgan hududlarda olib borilayotgan zamonaviy tadqiqotlarda tarix fani holati ikki bosqichda ko‘rib o‘tiladi. Xususan, zamonaviy Rossiya tarixshunosligida 1941-1943-yillar birinchi bosqich sifatida yoritilgan. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, bu bosqichda yuzaga kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etish chora-tadbirlari amalga oshirilgan. 1943-1945-yillar davri ikkinchi bosqichda esa dars jarayonlarida barcha tarbiyaviy ishlarning sifatini oshirish, o‘quv jarayonida sinfdagi o‘quvchilarda mehnat intizomi va tartibni mustahkamlash asosiy vazifa bo‘ldi [10. 54-55].

Mazkur yillar davomida tarix fani jamiyatdagi asosiy fanga aylanib bordi. Maktab va oliy ta‘lim tizimida tarix fanini o‘qitishni yangi bosqichga olib chiqish zarur deb topildi. Natijada ta‘lim muassasalarida o‘quvchilar vositasida tarbiyaviy maqsadiga aylangan vatanparvar, o‘z mamlakati va uning ozodligi va mustaqilligini oxirigacha himoya qilishga tayyor bo‘lgan qat’iyatli, tashabbuskor, jasur yoshlarni shakllantirish tarix fanining asosiy maqsadi va vazifasiga aylandi.

O‘quv dasturlarining tarkibidagi o‘zgarishlar tarix fani bo‘yicha o‘qitiluvchi soatlarning kamiyishiga olib keldi. Masalan, 7-sinflarda Konstitutsiya darslari haftasiga bir soatga, tarix fani soati esa haftasiga 0,5 soatga qisqartirildi. 1940-1941-o‘quv yilida o‘rta maktabda tarix fanini uchun haftasiga 26,5 soat ajratilgan bo‘lsa, ikkinchi jag‘on urushi yillarida 22 soat ajratildi. Tarix va boshqa fanlardagi o‘quv soatlarining bunday tarzda qisqartirilishi harbiy mashg‘ulotlar olib boruvchi o‘quv tayyorgarlik uchun soatlarning ko‘paytirilishi zarurati bilan bog‘liq edi [3. 10].

Ikkinchi jahon urushi yillarida tarix ta‘limini o‘qitishning mazmun-mohiyatida davr talabidan kelib chiqqan holda mavzularni tanlash ustuvorlik kasb eta bordi. Ya’ni, o‘quvchilarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida tarix fanini o‘qitish jarayonini birmuncha o‘zgartirish talab etilar edi. Ikkinchi jahon urushi yillarida tarix o‘qitishda sovet davlat tuzumining burjua mamlakatlari tuzumidan ustunligiga ishonchni tarbiyalash singdirib borildi. Tarix va zamonaviylik o‘rtasidagi bog‘liqlik muammosi; urushlar va harbiy san‘at tarixini o‘rganish muammosi, sovet davlati tarkibida bo‘lgan xalqlarining mustaqilligi uchun qahramonona kurashini o‘rganish muammosi; xalqlarining umumiy tarixiy taqdiri, ularning harbiy hamdo‘stligi va baynalminalligi kabi muammolar o‘qitila boshladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda o‘quvchilardagi vatanparvarlik ruhini oshirish maqsadida tarix va adabiyot darsliklari tarkibiga har bir ittifoqdosh respublikalar uchun ularning milliy qahramonlari yaratilib, ularni o‘qitish ishlari boshlab yuborildi. Urush yillarida davlat jamiyatning ma’naviy kuchlarini safarbar qilish maqsadida sovet fuqarolariga keng targ‘ibot ta’sirini yo‘lga qo‘ydi. Ta‘lim tizimi davlat targ‘ibotining eng muhim elementi bo‘lib qoldi. Uning mazmunida yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash vazifasi birinchi o‘ringa chiqdi. Mazkur davrda yaratilgan adabiyot va tarix darsliklarining mazmuni va g‘oyasi o‘quvchilar va ularning ota-onalari qalbida dushmanga nafrat, ona Vatanga muhabbat alangasini

uyg‘otishda tarix bitmas-tuganmas manbaga aylandi. Bu maktab fani o‘quvchilarni axloqiy-siyosiy tarbiyalashda alohida o‘rin tutgan.

Ikkinchi jahon urushi yillarida O‘zbekiston ta’lim tizimi ilmiy adabiyotlarda keltirib o‘tilgan tahlillarga ko‘rra mavjud tarixiy shart-sharoitdan kelib chiqqan holda og‘ir yillarni boshdann kechirdi. Bunday qiyin sharoit eng avvalo butun mamlakat ta’lim tizimining umumiy ko‘rinishiga aylandi. Ta’lim muassasalarining o‘g‘ir moddiy-texnik bazasi ta’limdan tashqari front orti ishlari uchun ajratib berildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Madyarova S.N. O‘zbekiston tarix fanining akademik bilimlar tizimida rivojlanishi (1941-1945-yillar). ADU. Ilmiy xabarnoma. №2. 2019. 43-49 b.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy Arxivi. F.94, op.5, d.4667, v.49.
3. Samarqand viloyat davlat arxivi. Fond-942, op. 4, d. 318, v10.
4. Голованов А.А., Саидов И.М. Вклад Узбекистана в победу над фашизмом. Часть-2. Самоотверженный труд во имя победы. – Самарканд, СамГУ, 2005. – С. 48.
5. Сафарова З.С. Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистон маданияти. Тарих фан бўйича фалсафа доктори диссер автореф. – Самарқанд. 2020. – 54 в.
6. Саъдиев А.С. Мактабда тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1988. – 224 в.
7. Тошпўлатов Т., Гаффоров Я. Тарих ўқитиш методикаси. – Тошкент: Turon-Iqbol, 2010. – 326 б.
8. Ўзбекистон тарихи (1917-1991-йиллар). К.2. Ўзбекистон 1939-1991 йилларда. – Тошкент: Ўзбекистон, 2019.. – 576/223)
9. Холиқова Р.Э. Ўзбекистонда тарих фани ва таълимини ривожлантириш, мутахассислар тайёрлаш. / ТошДУ тарих факультети мисолида /. Тарих фан, номзоди. дисс. – Тошкент. 1995.
10. Эмирова Л.Д. Государственная политика и практика школьного исторического образования в России в 1930-х - начале 1950-х годов. Астрахан. 2009. – 54-55.